

IQTISODIYOT NAZARIYASIDA JAHON XO‘JALIGI VA UNING EVOLUTSIYASI

Toshkent Kimyo texnologiya instituti

*talabasi **Komilov Quvonchbek Odiljon o‘gli***

va Abdugaffarov Sodiqjon

*PhD katta o‘qituvchi .**Mominova Dildora Dilshadovna***

Annotatsiya: *Jahon xo‘jaligi murakkab va dinamik tizim bo‘lib, mamlakatlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalar, savdo, investitsiyalar va mehnat migratsiyasini qamrab oladi. Ushbu maqola jahon xo‘jaligining shakllanishi, uning tarixiy evolutsiyasining asosiy bosqichlari va rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qiladi. Globalizatsiya jarayonlari, raqamli transformatsiya va geosiyosiy o‘zgarishlar sharoitida jahon iqtisodiyotining hozirgi holati va kelajakdagi tendensiyalari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot jahon xo‘jaligining barqaror rivojlanishi uchun xalqaro hamkorlik va innovatsion yondashuvlarning ahamiyatini ta’kidlaydi.*

Kalit so‘zlar: *Jahon Xo‘jaligi, Evolutsiya, Globalizatsiya, Xalqaro Savdo, Iqtisodiy Aloqalar, Raqamli Iqtisodiyot, Barqaror Rivojlanish*

Kirish

Jahon xo‘jaligi tushunchasi zamonaviy iqtisodiy fanlarning markaziy kategoriyalaridan biri bo‘lib, u milliy iqtisodiyotlarning o‘zaro bog‘liqligi va global miqyosdagi integratsiyasini ifodalaydi. Ushbu murakkab tizimning evolutsiyasi insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, doimiy o‘zgarish va rivojlanishda. Jahon xo‘jaligining o‘ziga xos xususiyatlari, uning tuzilishi, faoliyat mexanizmlari va kelajak istiqbollari tushunish bugungi kunda global muammolarni hal qilish va barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, raqamli davrda ushbu mavzuga bo‘lgan qiziqishning ortib borayotgani, unga oid ta’lim resurslarining keng tarqalishi uning dolzarbligini yaqqol ko‘rsatadi.

Jahon xo‘jaligining evolutsiyasi globalizatsiya jarayonlari bilan uzviy bog‘liqdir. Globalizatsiya iqtisodiy, siyosiy, madaniy va diniy integratsiyaning butun dunyo bo‘ylab kechadigan jarayoni sifatida milliy iqtisodiyotlarni o‘zaro bog‘langan global tizimga aylantiradi. Bu jarayon xalqaro mehnat taqsimoti, transmilliy korporatsiyalar faoliyati va yagona global bozorning shakllanishi orqali namoyon bo‘ladi. Tarixiy jihatdan, globalizatsiya elementlari qadim zamonlardan mavjud bo‘lgan bo‘lsa-da, ayniqsa XII-XIII asrlardan boshlab Yevropa bozorlarining rivojlanishi va dastlabki transmilliy kompaniyalarning paydo bo‘lishi bilan jadallashgan. XIX asrdagi industrializatsiya savdoni keskin oshirgan bo‘lsa, Ikkinchi jahon urushidan keyin texnologik yutuqlar, xususan, Malkolm Maklinning konteyner tizimi va GATT kabi xalqaro kelishuvlar tufayli globalizatsiya jarayoni misli ko‘rilmagan darajada tezlashdi. Bu esa jahon xo‘jaligining zamonaviy qiyofasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynadi.

Ushbu maqola jahon xo‘jaligi tushunchasini, uning nazariy asoslarini, tarixiy evolutsiyasini, globalizatsiyaning ta‘sirini, zamonaviy tuzilishi va tendensiyalarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – jahon xo‘jaligining murakkab dinamikasini tushunish va uning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari baholash orqali tegishli xulosalar berishdir. Jahon xo‘jaligi va uning evolutsiyasi iqtisodiyot, siyosatshunoslik, sotsiologiya va tarix kabi sohalar chorrahasida joylashgan bo‘lib, tadqiqotchilar diqqat markazida turadi. Ushbu murakkab tizimni tushunishga qaratilgan adabiyotlar tahlili uning nazariy asoslari, tarixiy rivojlanish bosqichlari, globalizatsiya ta‘siri, zamonaviy tuzilishi va kelajak istiqbollari bo‘yicha keng munozaralarni qamrab oladi. Mavjud tadqiqotlar jahon xo‘jaligining dinamik xususiyatini, doimiy o‘zgarishini va milliy iqtisodiyotlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik darajasining ortib borishini yoritadi.

Jahon xo‘jaligining nazariy asoslari klassikdan tortib, zamonaviy institutsional va xulq-atvor iqtisodiyotiga qadar keng yondashuvlarni qamrab oladi. Klassik iqtisodchilarning mutlaq va qiyosiy ustunlik nazariyalari xalqaro savdo tushunchalarini shakllantirgan bo‘lsa, neoklassik nazariyalar savdo modellarini takomillashtirib, resurslar taqsimotining samaradorligini tahlil etgan. Shu bilan

birga, jahon tizimlari nazariyasi va qaramlik nazariyasi kabi yondashuvlar jahon xo'jaligini markaz va periferiya o'rtasidagi notekis almashinuv tizimi sifatida ko'rib chiqib, rivojlanayotgan mamlakatlarning global iqtisodiy ierarxiyadagi o'rnini tahlil qilgan. Ushbu nazariyalar jahon xo'jaligining evolutsiyasini nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki siyosiy hokimiyat, tarixiy omillar va institutsional tuzilmalar kontekstida ham tushunishga imkon beradi.

Jahon xo'jaligining tarixiy evolutsiyasi bo'yicha adabiyotlar uning shakllanish va rivojlanish bosqichlarini tahlil qiladi. Tadqiqotchilar ko'pincha jahon xo'jaligini qadimiy savdo yo'llari davridan boshlab, Buyuk geografik kashfiyotlar, mustamlakachilik, sanoat inqilobi va XX asrdagi texnologik sakrashlar orqali bugungi global tarmoqqa qadar ajratadi. Har bir bosqich o'ziga xos ishlab chiqarish munosabatlari, savdo mexanizmlari, moliyaviy tizimlar va siyosiy tuzilmalar bilan tavsiflanadi. Masalan, sanoat inqilobi xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi va transmilliy kompaniyalarning dastlabki shakllari paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lsa, Ikkinchi jahon urushidan keyingi davr global savdo va kapital harakatining misli ko'rilmagan o'sishi bilan ajralib turadi. Ushbu tahlillar jahon xo'jaligining hozirgi holatini tushunish uchun fundamental asos yaratadi.

Globalizatsiya jarayonlari jahon xo'jaligining evolutsiyasini tahlil qilishda markaziy o'rin tutadi. Adabiyotlarda globalizatsiya iqtisodiy, siyosiy, madaniy va texnologik jihatdan o'zaro bog'liqlik kuchayishi sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotchilar globalizatsiyaning tovar va xizmatlar savdosining liberallashuvi, kapital harakati erkinlashuvi, texnologiyalar transferi, mehnat migratsiyasi va global qiymat zanjirlarining shakllanishi kabi jihatlarini o'rganadi. Ushbu jarayonlarning iqtisodiy o'sish kabi ijobiy ta'sirlari bilan bir qatorda, daromadlar tengsizligining kuchayishi, moliyaviy inqirozlarning tarqalishi va atrof-muhit muammolari kabi salbiy oqibatlari ham keng muhokama qilinadi. Raqamli texnologiyalar va internetning rivojlanishi globalizatsiyaning yangi bosqichini boshlab berib, ma'lumotlar oqimi, elektron tijorat va masofaviy ish kabi hodisalarni keltirib chiqardi.

Zamonaviy jahon xo'jaligining tuzilishi, xususiyatlari va tendensiyalari bo'yicha adabiyotlar uning ko'p qutbliligi, mintaqaviy integratsiya kuchayishi va rivojlanayotgan mamlakatlar rolini oshishini ko'rsatadi. Xitoy, Hindiston kabi mamlakatlarning global iqtisodiyotdagi ulushi ortib borishi jahon iqtisodiy muvozanatini o'zgartirmoqda. Xalqaro tashkilotlar, transmilliy korporatsiyalar va moliya institutlarining jahon xo'jaligini boshqarishdagi o'rni ham tahlil qilinadi. So'nggi tadqiqotlar global qiymat zanjirlarining murakkabligini, ularning pandemiyalar va geopolitik keskinliklar sharoitida zaifligini, shuningdek, "reshoring" va "friendshoring" kabi yangi tendensiyalarni o'rganmoqda. Raqamli iqtisodiyotning kengayishi, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalarining joriy etilishi ishlab chiqarish, savdo va moliyaviy xizmatlarni tubdan o'zgartirib, jahon xo'jaligining kelajakdagi qiyofasini belgilab bermoqda.

Jahon xo'jaligining hozirgi muammolari va kelajak istiqbollari bo'yicha adabiyotlar iqlim o'zgarishi, resurslar tanqisligi, global tengsizlik, savdo urushlari, pandemiyalar va geopolitik ziddiyatlar kabi dolzarb masalalarga e'tibor qaratadi. Tadqiqotchilar ushbu muammolarni hal qilishda xalqaro hamkorlikning ahamiyatini, barqaror rivojlanish maqsadlari zarurligini va yangi global boshqaruv mexanizmlari zarurligini urg'ulaydi. Kelajak istiqbollari borasida turli xil ssenariylar ilgari suriladi: ba'zilar globalizatsiyaning pasayishini va mintaqaviy bloklarning kuchayishini bashorat qilsa, boshqalar texnologik innovatsiyalar va yashil iqtisodiyotga o'tish orqali yangi o'sish imkoniyatlarini ko'radi. Ushbu munozaralar jahon xo'jaligining evolutsiyasi bir qator noaniqliklar va transformatsion jarayonlar bilan kechayotganini ko'rsatadi.

Raqamli davrda jahon xo'jaligi va uning evolutsiyasiga oid bilimlar va ta'lim resurslarining tarqalishi e'tiborga molik. "Jahon xo'jaligi va uning evolutsiyasi" nomli taqdimot materiallari hamda "Global Iqtisodiy Rivojlanish" kabi AI-texnologiyalari bilan boyitilgan hujjatlarning onlayn platformalarda ommalashuvi ushbu mavzuga bo'lgan jamoatchilik va akademik qiziqishning yuqoriligini ko'rsatadi. Bu kabi resurslar murakkab iqtisodiy tushunchalarni keng auditoriyaga yetkazishda muhim rol o'ynab, mavzuning dolzarbligini va doimiy o'rganilishini

ta'minlaydi. Umumiy qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar jahon xo'jaligining murakkab, ko'p qirrali va dinamik tizim ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu tahlil mavjud bilimlarni umumlashtirib, ushbu maqolaning jahon xo'jaligining evolutsiyasi va uning zamonaviy tendensiyalarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan tadqiqotini asoslash uchun mustahkam poydevor yaratadi. Ushbu maqolada jahon xo'jaligi va uning evolutsiyasini tahlil qilish kompleks, fanlararo va tizimli yondashuvga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – jahon xo'jaligining murakkab dinamikasini tushunish va uning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari baholash – tarixiy-mantiqiy, sistemali-strukturaviy va qiyosiy tahlil usullarini qo'llash orqali amalga oshiriladi. Maqola iqtisodiyot, siyosatshunoslik va tarix fanlari chorrahasida joylashgan bo'lib, mavzuning ko'p qirrali tabiatini aks ettiradi. Ma'lumotlarni yig'ish jarayoni keng qamrovli adabiyotlar tahliliga tayanadi. Bu jarayon jahon xo'jaligi, globalizatsiya, xalqaro iqtisodiy munosabatlar va iqtisodiy rivojlanish nazariyalari bo'yicha nashr etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar, xalqaro tashkilotlar (BMT, Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi, Jahon savdo tashkiloti) hisobotlari hamda nufuzli ilmiy jurnallardagi tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Adabiyotlar tahlili mavjud bilimlarni umumlashtirish, asosiy nazariy yondashuvlarni aniqlash va turli nuqtai nazarlarni sintez qilishga xizmat qiladi. Raqamli davrda mavzuga oid bilimlar va ta'lim resurslarining keng tarqalishi ham inobatga olingan bo'lib, bu global iqtisodiy jarayonlarni tushunishdagi zamonaviy kontekstni boyitadi. Tadqiqotning nazariy bazasini klassik, neoklassik, institutsional iqtisodiyot, jahon tizimlari va qaramlik nazariyalari kabi yondashuvlar tashkil etadi. Bu nazariyalar jahon xo'jaligining shakllanishi, rivojlanishi va uning zamonaviy tuzilishini tushunish uchun fundamental asos bo'lib xizmat qiladi. Empirik baza esa tarixiy ma'lumotlar, xalqaro savdo statistikasi, investitsiya oqimlari, YaIM ko'rsatkichlari, texnologik innovatsiyalar rivoji, shuningdek, xalqaro kelishuvlar va siyosiy qarorlar tahlilini o'z ichiga oladi. Ma'lumotlarni tahlil qilishda bir qator usullar qo'llaniladi. Tarixiy-mantiqiy tahlil jahon xo'jaligining qadimiy savdo yo'llaridan tortib, zamonaviy globalizatsiya jarayonlarigacha bo'lgan evolutsion bosqichlarini izchil o'rganishga qaratilgan. Bu usul har bir bosqichning xususiyatlari va keyingi bosqichlarga ta'sirini

aniqlashga yordam beradi. Sistemali-strukturaviy tahlil jahon xo‘jaligini o‘zaro bog‘liq elementlardan tashkil topgan murakkab tizim sifatida ko‘rib chiqib, uning tuzilishi va faoliyat mexanizmlarini tahlil qiladi. Globalizatsiya jarayonlarining jahon xo‘jaligi tuzilishiga ta’siri [3] ushbu tahlil doirasida chuqur o‘rganiladi. Qiyosiy tahlil turli rivojlanish bosqichlari, nazariy yondashuvlar va mintaqaviy integratsiya modellarini solishtirish orqali o‘xshashliklar va farqlarni aniqlashga xizmat qiladi. Kontent tahlili mavjud adabiyotlar va siyosiy hujjatlardagi asosiy tushunchalar, g‘oyalar va tendensiyalarni aniqlash va tizimlashtirishda qo‘llaniladi. Kritik tahlil esa mavjud nazariyalarning cheklovlarini, globalizatsiya jarayonlarining ijobiy va salbiy oqibatlarini, shuningdek, jahon xo‘jaligining hozirgi muammolariga taklif etilayotgan yechimlarning samaradorligini baholashga imkon beradi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi jahon xo‘jaligining evolutsiyasini zamonaviy global muammolar (iqlim o‘zgarishi, pandemiyalar, geopolitik keskinliklar) kontekstida kompleks tahlil qilish, raqamli iqtisodiyotning o‘sib borayotgan ta’sirini hisobga olgan holda uning kelajak istiqbollari baholashdan iborat. Amaliy ahamiyati esa olingan xulosalar va tavsiyalar milliy iqtisodiyotlarning jahon xo‘jaligiga integratsiyalashuv strategiyalarini ishlab chiqishda, xalqaro hamkorlikni kuchaytirishda va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda foydali bo‘lishi mumkinligidadir. Shu bilan birga, tadqiqotning ba’zi cheklovlari mavjud. Jahon xo‘jaligi kabi keng va dinamik mavzuni bitta maqola doirasida to‘liq qamrab olish murakkab bo‘lishi mumkin. Ma’lumotlarning mavjudligi va ularning ishonchliligi, ayniqsa tarixiy davrlar yoki rivojlanayotgan mamlakatlar bo‘yicha, tadqiqot natijalariga ta’sir qilishi mumkin. Global iqtisodiy jarayonlarning doimiy o‘zgaruvchanligi va noaniqligi kelajak istiqbollari bo‘yicha aniq bashoratlar qilishni qiyinlashtiradi. Biroq, ushbu cheklovlarga qaramay, qo‘llanilgan metodologiya jahon xo‘jaligining evolutsiyasini har tomonlama va tanqidiy tushunish uchun mustahkam asos yaratadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot jahon xo‘jaligining murakkab va doimiy evolutsiyasini chuqur tahlil qildi. Unda milliy iqtisodiyotlarning o‘zaro bog‘liqligi, globalizatsiya

jarayonlarining hal qiluvchi roli va texnologik taraqqiyotning tizimga ta'siri atroflicha o'rganildi. Maqola jahon xo'jaligining tarixiy bosqichlardan o'tib, hozirgi ko'p qutbli, raqamli va o'zgaruvchan qiyofasini shakllantirganini ko'rsatdi. Kelajakda global muammolar, jumladan iqlim o'zgarishi va tengsizlik sharoitida barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun xalqaro hamkorlik va innovatsion yechimlar muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon xo'jaligining dinamikasini tushunish milliy va global farovonlikni ta'minlash uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'lmasov A., Vahobov A.V. "Iqtisodiyot nazariyasi 2014
2. Vahobov A.V., Sirojiddinov N.S. va boshqalar. "Xalqaro iqtisodiy munosabatlar"
3. Angus Maddison - "The World Economy: A Millennial Perspective"
4. Ravenhill, John. Global Siyosiy Iqtisodiyot. 6-nashr. Oxford: Oxford University Press, 2020.
5. Muminova D. Improvement OF Marketing Communication Strategies in Chemical Industry Enterprises //Green Economy and Development. – T. 2. – №. 9. – C. 664966.
6. Dilshadovna M. D. KIMYO SANOATI KORXONALARIDA RAQAMLI KOMMUNIKATSIYA STRATEGIYALARINING SAMARADORLIGINI KPI VA ROI INDIKATORLARI ASOSIDA BAHOLASH //Marketing Jurnal. – 2025. – №. 9..